

İHTİSASIN ÖNEMİ VE HADİS KONUSUNDAKİ BİR MAKALENİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Abdullah Feyzi KOCAER*

Kişinin uzmanı olmadığı hususlarda konuşmaması, meseleyi işin ehline havale etmesi en doğru ve en sağlam yoldur. Özellikle bir sahanın hassas noktalarında böyle davranmasının lüzumu tartışma götürmez bir husustur.

Sözgelimi, tıp sahasında bilgi ve ihtisası olmayan bir kimsenin bu sahada bir şeyler yapmaya kalkışması, ileride telâfisi mümkün olmayan ağır sonuçlara sebep olabilir. Bu nedenle tıp uzmanları, konu ile alâkası olmayanların hastaya müdahalesine şiddetle karşı çıkar, son derece hassasiyet gösterirler. Bu durum sadece tıp sahasında değildir, tüm uzmanlık isteyen alanlar da böyledir. Zaten doğru olan da budur. Bizim için önemli olmadığını sandığımız nice ayrıntı ve teferruatın altında nice önemli hususlar vardır ki, bunları ancak o sahanın uzmanları fark edebilir.

Bilindiği gibi her bilimin kendisine has özel incelikleri ve ayrıntıları vardır. Bir kimsenin bu hususları bilmeden konu üzerinde söz söylemesi doğru olmaz. Bu incelememizde dinî konuda uzman olmayanların konu üzerinde söz etmesinin sakıncalarına değinmek istiyoruz. Öncelikle şunu belirtmek isteriz ki, din ve dinî konular hiçbir kimsenin tekelinde değildir. Herkes dini öğrenip öğretebilir. Ancak bizim itirazımız konu hakkında yeterli bilgi sahibi olmadan, diğer bir deyişle uzmanı olmadan ileri geri söz edilmesidir. Her bilimin uzmanları, o konuda uzman olmayanların söz etmesine kesinlikle karşı çıkarken ne yazık ki, ilâhiyat sahası bu hususta en mazlumdur. Önüne gelen konuşur kafasına göre fetvasını verir. Hatta sahanın en ince hususlarında cesaretle konuşur, genel ilâhiyat eğitiminin ötesinde ihtisas isteyen konular bile, böyleleri için söz konusu olmaz. Bu nedenle diğer sahalara göre ilâhiyat alanı uzmanlık dışı müdahalelere en fazla maruz kalan bir alandır.

Bu yazımızda, ilâhiyat sahasında ve bu sahanın özel bir bölümü olan hadis alanında konunun uzmanı olmayan bir kalem tarafından yazılmış ve son derece cesaretli bulduğumuz bir makaleyi ele alacak ve uzmanlık alanı dışına çıkması nedeniyle ne gibi sakıncalara düşüldüğünü tespit etmeye çalışacağız.

* Selçuklu Anadolu İHL Meslek Dersleri Öğretmeni. afkocaer@mynet.com

Türkiye'nin ilk atom mühendisi ve sahasında pek çok araştırmalara imza atmış, teorik fizik ve matematik fizik alanında söz sahibi, nükleer konular uzmanı bir büyüğümüz Sayın Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre, çeşitli yerlerde yazdığı makalelerini "*Din İlim Medeniyet*" başlığı altında bir kitapta toplayarak yayımlamıştır.¹ Bu büyüğümüz ilgili kitabında değişik konulara değinirken "Hadislerin Sıhhati Meselesine Objektif Bir Metodoloji Çerçevesinde Bakış" adıyla hadis ilmi konusuna girmiş ve konuyu uzmanları arasında tartışılabilir derin meselelere değinmiştir. Araştırmasının dipnotlarında verdiği kaynaklara bakıldığında konunun temel kaynaklarına inmede zorunlu gördüğümüz Arapça bilgisinin olmadığı izlenimi hissedilmektedir. Zira verdiği kaynaklar tamamen tercüme kaynaklardır. Diğer taraftan verdiği kaynakların birinci derece temel kaynaklar olmaması kendisinin, ince ayrıntılarından söz ettiği bilim dalı hakkında yüzeysel bilgisinin olduğunu göstermektedir.²

Yirmi üç sayfalık makalesinin neresine bakılırsa bakılsın her sayfasında mutlaka eleştirilecek bir tarafın bulunduğunu görmem beni, keşke bu büyüğümüz ihtisası olan sahada derin ve tartışmalı konulara girseydi diye serzenişte bulunmama sevk etti.

Yazarımızın konuya oldukça yüzeysel kaldığını gösteren şu ifadeler, kendisinin branşı olmayan sahada teknokrat düşünerek nasıl bir yanılığa düştüğünü göstermektedir. Kendisi şöyle demektedir:

"Özellikle Emevî ve Abbâsî dönemlerinde sayısız hadis uydurulmuş olması karşısında yapılmış olan ayıklama ameliyesinden sonra yalnızca Mâlik bin Enes'in, Buhârî'nin, Müslim'in, Ebû Dâvûd'un ve Ahmed bin Hanbel'in elemiş oldukları hadislerin sayısı 2.200.000'i geçmektedir."³

Sözünü ettiği iki milyon iki yüz bin hadisi neye göre tespit etmiştir, anlaşılır gibi değil. Hiçbir kaynak bu müelliflerin eleme yaptığı hadislerin toplamının 2.200.000 olduğunu bildirmemiştir. Kanaatimce yazarın böyle bir rakamı elde etmesi şu yanlış hesaplama dayanamaktadır:

1. 2. 3. 4. ve 5. dipnotlarda bu hadis kitaplarını tanıtırken, Muvatta'ın 100.000 hadisten, Buhârî'nin 600.000 hadisten, Müslim'in 300.000 hadisten, Ebû Dâvûd'un 500.000 hadisten, Ahmed bin Hanbel'in Müsned'ini 750.000, bir diğer rivayete göre 1.000.000 hadisten seçerek hazırladığını belirtir.

Buna göre sanırım kendisi seçme öncesi rakamları bir araya toplayarak 2.250.000 rakamını elde edip bundan da dipnotta verdiği bilgilerde bulunan kitaplarda şu anda bulunan hadislerin sayısını bu rakamdan çıkararak 2.200.000 sayısını elde etmiş olmalıdır.

¹ Ahmed Yüksel Özemre, *Din İlim Medeniyet (Düşünceler)*, Pınar Yayınları, İst. 2002.

² Meselâ, kitabının 107. sayfasında "en azından son cümlesi açısından, Hz. Resûl'ün söylemesi imkân dışı olan uydurma bir rivayettir" diye eleştiriye tâbi tutup uydurma hükmünü verdiği, Müslim ve Tirmizî hadisini, ana kaynak *Sahîh-i Müslim* ve *Sünen-i Tirmizî* yerine Rûdânî tercümesinden nakletmesidir. Yazar genellikle hadisleri bu tercümeden, *Câmiu's-Sagîr* Tercümesinden, *Râmûzu'l-Ahâdis* Tercümesinden getirmektedir. 116. sayfada "Ebû Avâne'nin *Müsned*'inde yer alan bir hadis de" diyerek getirdiği hadisi, Ebû Avâne'nin *Müsned*'ini değil de Mustafa İslâmoğlu'nun *Üç Muhammed* isimli eserini kaynak göstermesi vb.

³ Din İlim Medeniyet, s. 100.

Halbuki, bu konuda verilen yüz bin, iki yüz bin ve benzeri şekildeki rakamlar, aynı hadisin değişik senetleri nedeniyle ulaşılan neticelerdir.⁴ “Muvatta’ın 100.000 hadisten, Buhârî’nin 600.000 hadisten, Müslim’in 300.000 hadisten, Ebû Dâvûd’un 500.000 hadisten Ahmed bin Hanbel’in Müsned’ini 750.000 hadisten...” diye getirdiği rakamlardaki hadisler de birbirinin benzeri hadislerdir. Buhârî’nin seçme yaptığı 600.000 hadis ile Ahmed bin Hanbel’in seçme yaptığı 750.000 hadis müstakil farklı hadisler değildir. Eğer her müellifin kitabını telif ederken ön elemeye tâbi tuttuğu hadisler farklı olsaydı, diğer müelliflerin de yaptığı seçme öncesi rakamları buna ilâve ettiğimizde milyonlarca hadis karşımıza çıkardı. Bu gün en iyimser rakamlarla kitaplara dağılmış, yazmalarla birlikte *tekrarlı* toplam hadislerin bir milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁵

Yukarıda belirtildiği gibi yüz bin iki yüz bin vs. ifadeler içerisine aynı hadisin değişik rivayet yollarındaki gelen rivayetlerinin de sayıya katılmıştır. Yazar, bir milyon hadis ifadesinin ne anlama geldiğini bilmediğinden bazı hesaplar yapma yoluna giderek komik duruma düşmektedir.

“Eğer bir milyon rivayet sahih olsa idi Cenâb-ı Peygamber’in, 23 hicri yıllık peygamberlik döneminde ve her gün yalnızca 6 saat uyku uyumuş olduğu varsayımı altında, ortalama her 9 dakikada bir hadis söylemiş olması yada bir rivayete konu olacak bir hareket yapmış olması gerekecektir...”⁶

Bir defa milyon ifadesi, yazarın anladığı şekilde değildir. Ayrıca, kıyamete kadar sürecek bir dinin tebliğcisinin hayatının da son derece hareketli geçmiş olacağı tabiidir. Dakika başı konuşma gibi davranışlarının olması söz konusu olamaz ama normal insanlardan farklı bir liderin hayatının her ânının da kayda değer bir yönünün olmasından ve bunun da rivayete dökülmesinden tabii bir şey olamaz.

Yazarımız yüzeysel bilgisi olduğu alanda, muhaddislerin hadislerdeki sıhhat şartı olarak ortaya koyduğu usûlü eleştirmekte, yetersiz, kişisel (sübjektif) görmekte ve şöyle demektedir:

⁴ M. Fuad Sezgin, şu tespitte bulunmaktadır: “Her şeyden önce, şu veya bu muhaddis hakkında, sıkça, “birkaç yüz bin hadis ezbere bilirdi” şeklindeki, bugün için hayrete düşülecek veya o zamanın insanların mükemmelliği ile açıklanacak ya da mübalağa veya efsane olarak vasıflanacak haberlerin doğru manasını ortaya koymak gerekir. Belli sayı söz konusu edildiğinde bir abartma mümkün olmakla birlikte, hadis edebiyatıyla biraz daha yakından uğraşınca, bu sayıya, isnadlarında ufak farklılık arz eden rivayetlerin bile, dahil oldukları ve doğal olarak bunların da sayıldıkları gözlenir ki, gerçekten de böylece birkaç bin metin sayısı ortaya çıkmaktadır.” (M. Fuad Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schriftums*, I. 70'den çeviri, *Buhârî'nin Kaynakları*, Ankara, 2000, s. 37)

⁵ Toplam hadislerin sayısının ne kadar olduğu konusunda Yusuf Özbek şöyle demektedir: “Dünya üzerinde hâlen mevcut Sünnet kaynaklarında yer alan tekrarlı hadis verileri sayı itibarıyla benim tahminime göre bir ile bir buçuk milyon arasındadır. Bunların tekrarları atılsa 150-200 bin arasında bir miktar bâki kalır. Şimdiye kadar ulemanın gerçekleştirmiş olduğu en büyük tekrarsız hadis koleksiyonları 15-20 bin hadislik çalışmalardan ibaret kalmıştır ... Bu sebeple yaklaşık 12 sene önce başladığım 500 hadis kaynağını râvîlerine göre toplayıp tasnif etme çalışmalarını sürdürmekteyim. Ameliyenin yüzde altmışlık bölümü tamamlanmış bulunmaktadır. Bitmiş olan kısımda yaklaşık 270 bin hadis ve âsâr bir araya getirilmiştir. Ancak bu ameliyenin kapsamına giren kaynak sayısı dünyada mevcut olanların ancak üçte biri kadardır. Benim koleksiyonum tamamlandığında toplanacak veri sayısı yaklaşık 450 bin olacaktır.” (*Hadis Literatürü*, Önsöz, x) Yusuf Özbek’in bu ifadeleri, hadis adına -sağlam zayıf vs.- ne varsa tespit edilebilenlerin sayısı konusunda bir fikir verebilir.

⁶ *Din İlim Medeniyet*, s. 125, 5. dipnot içerisinde.

“İlk hadis toplayıcıları rivayetlerin sıhhatinden emin olmanın kıstası olarak râvîler zincirinin güvenilir kimselerden olmuş olmasını prensip ittihaz etmişlerdir. Oysa içtimaî hayatta bazı hataları görülmüş olsa bile bir kişinin Hz. Peygamber’den bir hadis rivayet ettiğinde de muhakkak hatalı olacağını peşinen kabul etmek geçeceği yansıtmayabileceği gibi bu tutum ahlâken (XLIX/12) ayetine de aykırıdır. Öte yandan güvenilir olduklarına inanılan râvîlerin hepsinin de hafızalarının zafiyet göstermemiş olduğunu kim garanti edebilir? Ortada kaldırılması mümkün olmayan bu şüpheler dolayısıyla, râvîler zincirinin kendi başına rivayetin sıhhatinin garantisi olarak addedilmesi epistemolojik açıdan tatminkâr ve objektif bir kıstas değildir. Çünkü hem Emevîler ve hem de Abbâsîler döneminde, uydurulmuş bir hadisin altına güvenilir olduğuna inanılmış bir râvîler zinciri ekleyerek sayısız uydurma hadisin imal edilmiş olduğu bilinen bir olgudur.

Bugün hadis ile meşgul olan pek çok kimsedeki yaygın kanaat isnâd konusunun günümüz için de geçerli, ve her hadis rivayetini doğru olarak kabul etmenin saflık olduğudur.”⁷

Muhaddislerin, bir hadisin sıhhatini araştırmak için takip ettikleri usûlü, konunun uzmanı ise kısaca şöyle anlatmaktadır:

“Esasen muhaddisler de hadis diye uydurulan sözlerin İslâm’a getireceği zararları önlemek için isnâd sistemini icat etmişlerdir. Bu sistemle birlikte hadislerin bir hocadan alınıp rivayet edilme yöntemleri sağlam esaslara bağlandığı gibi hadis râvîsini dürüstlük, güvenilirlik ve rivayet ehliyetine liyakat açılarından titiz bir şekilde değerlendiren cerh ve tadil prensipleri sayesinde zayıf ve uydurma haberlerin ayıklanması sağlanmıştır. Nitekim her devirde yetişen hadis münekkitleri bu prensipleri uygulamak suretiyle bir râvînin nerede ve ne zaman doğduğunu, nerelerde yaşadığını, hadis tahsiline ne zaman başladığını, kimlerle arkadaşlık yaptığını, hocalarını, talebelerini, hadisi kaynağından alıp rivayet etme usullerine ne ölçüde riayet ettiğini araştırmışlar; öte yandan onun davranışlarını, karakterini, inanç durumunu, akıl ve hafıza sağlamlığını, dolayısıyla ne ölçüde güvenilir olduğunu ortaya koymuşlardır. Bir râvîyi, kendisinden hadis almadan önce böylesine sıkı bir denetimden geçiren hadis münekkitleri bununla da yetinmeyerek onu yaşadığı sürece gözetleyip hafızasını sık sık kontrol etmişler, zihni gerileme gibi bir değişiklik tespit ettikleri andan itibaren ondan hadis alınmayacağını ilgililere duyurmuşlardır.”⁸

Sayın Özemre’nin “Emevîler ve Abbâsîler döneminde, uydurulmuş bir hadisin altına güvenilir olduğuna inanılmış bir râvîler zinciri ekleyerek sayısız uydurma hadisin imal edilmiş olduğu bilinen bir olgudur.” diye dikkati çektiği hususta, hadis münekkitlerinin, Hz. Peygamber’in hadislerini en güzel bir şekilde nesillere ulaştırma yolunda bir ibadet şuuru içerisinde imrenilecek uzun ve yorucu çalışmalarından haberinin olmadığını sanıyorum. Geçmişte her ne kadar hadis uyduran sahtekârlar türemiş ise bile bunların amansız takipçileri mutlaka onları tespit ederek saf dışı bırakmasını bilmişlerdir. Deyim yerinde ise her ne zaman virüs meydana çıksa o-

⁷ Din İlim Medeniyet, s. 105.

⁸ M Yaşar Kandemir, “Hadis” maddesi, *DİA*, XV. 46.

nun anti virüsü hemen onu yok etmiştir. İmam ez-Zehebî'nin verdiği şu bilgiler bunun en güzel örneğidir:

“Halife Hârûn er-Reşîd, hadis uyduran bir zındığı idam etmek için yakaladığında bu kimse: “Beni öldürdüğünde, uydurduğum bin hadisi nasıl bileceksin?” demiş, o da: “Ebû İshâk el-Fezârî ile İbn Mübârek’in bunları eleyip teker teker çıkardığından haberin var mı?” diye karşılıkta bulunmuştur.”⁹

Ayrıca şunu belirtmek isteriz. Muhaddisler, uydurulmuş bir hadisin başında ki her güvenilir râvî zincirine bakarak önlerine gelen her hadisi sahih kabul etmişler midir? Bu konuda geniş incelemeler yapanlardan ve sahanın mütehassısı İbnü'l-Cevzî'nin şu tespitleri, Özemre'nin kuşklarını giderecek tarzdadır:

“Bazen isnâddaki râvîlerin tümü güvenilir (sika) olduğu halde hadis uydurma olabilir...”¹⁰

İbnü'l-Cevzî, bu tespitine örnekler de vererek tespitinin tatbikata geçirildiğini gösterir. İsnâddaki râvîlerin tamamının güvenilir (sika) olduğu bildirilen ve Mi'racda güya Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Allah'ı namaz kılarken ve kendi zatını tesbih ederken gördüğünün (!) anlatıldığı rivayet için:

“Bu isnâdın tüm râvîleri güvenilir (sika) ama bunun gibi rivayetler sahih değildir...” demektedir.¹¹

Benzer şeyleri İbn Asâkir de söyler. *Târîh*'inde uydurma bir rivayeti getirdikten sonra şöyle demektedir: “Bu hadis, uydurmadır. Bilgisi olmayan cahil birisi bunu uydurup sahih senet içerisine koymuştur.”¹²

Yine buna benzer bir diğer uydurulmuş rivayet için İbnü'l-Cevzî'nin şöyle dediğini görmekteyiz:

“...Bu tür hadislere değer vermeğe gerek yoktur. Çünkü müstahîl bir şey güvenilir (sika) kimselerden bile gelse yine de reddedilir. Bilmiyor musun, şayet güvenilir (sika) kimselerden oluşan bir topluluk, devenin iğne deliğine girdiğini haber verse, onların güvenilirlikleri bir fayda vermez. Çünkü onlar müstahîl bir şeyi haber vermişlerdir. Akla ve dinî esaslara ters düşen bir hadis görürsen bil ki o uydurmadır.”¹³

İbnü'l-Cevzî'nin bu sözü, muhaddislerce salt senedin yeterli olmadığını göstermektedir. Onlar Hz. Peygamber'in hadisleriyle sürekli uğraşması nedeniyle âdetâ onun üslûbu ile hemhâl olduklarından kendilerinde bir meleke oluşmakta ve sened sahih olsa bile rivayetin uydurma olduğunu söyleyebilmekte, bununla da kalmayıp güvenilir râvî zincirine uydurma rivayeti yerleştiren kimseyi araştırıp bu kimsenin kim olduğunu dahi ortaya koymaktadırlar. Yani, ‘Benim melekeme göre bu rivayet

⁹ Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Tezkiratü'l-Huffâz*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, I. 273.

¹⁰ İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân, *Kitâbü'l-Mevzûât*, Dâru'l-Fikr, 1983, II. baskı, I. 99.

¹¹ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-Mevzûât*, I. 118-119.

¹² Süyûtî, Celâlüddin Abdurrahmân, *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takribi'n-Nevevî*, Tah. Abdülvahhâb Abdüllatif, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988, I. 148.

¹³ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-Mevzûât*, I. 106.

uydurmadır, ben öyle hissediyorum, diyerek kenara çekilmemişler, iddialarını ispat etmişlerdir.¹⁴

Sayın Özemre şöyle demektedir:

“Gene yukarıda zikredilmiş olan ayetlerden ötürü kesin olan bir şey varsa o da Cenâb-ı Peygamber’in ayetlerin nüzulünden sonra bunlara (yani Kur’ân’a) muhalif hiçbir sözünün ya da hareketinin olamayacağıdır. Bu itibarla, şu ya da bu şekilde Kur’ân’a muhalif olduğu ortaya konan bir rivayet hakkında verilebilecek tek hüküm bu rivayetin sahih bir hadis sayılamayacağıdır...”

Sünnetin sahih olmasının olmazsa olmaz ilk şartı, rivayetin Kur’ân’a muhalif olmamasıdır. Zaten bu konuda Cenâb-ı Peygamber de: “Benim sözlerimi Allah’ın kitabının ölçülerine vurunuz. Şayet uygun düşerse o bendendir ve onu ben söylemişimdir” diyerek bu olmazsa olmaz şarta mü’minlerin dikkatini çekmiş bulunmaktadır.¹⁵

Yazarımız, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Kur’ân’a ters hareketinin olamayacağını söylemektedir. Bu bilinen ve herkes tarafından kabul edilmesi gereken husustur. Ancak, herhangi bir hadisin Kur’ân’a ters düştüğünü kim ve nasıl tespit edecektir? Biraz sonra kendisinin bu işe koyulduğuna ve ayete ters düştüğünü ileri sürdüğü hadisi anlamadığına değineceğiz. Ayrıca getirmiş olduğu hadis, bu işin uzmanlarıca zayıf hadis olarak nitelenmiştir. Öncelikle belirtelim ki, her bilimin otoriteleşmiş uzmanı ve genel geçer kaideleri vardır. Bu uzmanları dikkate almaz, yok sayar da kendimizi onların yerine koymaya kalkışırsak bir şey elde edemeyiz. Hadis biliminin uzmanları, bu ilmin kuralları gereğince ulaştıkları neticede bu hadisin güvenilir yollarla bize ulaşmadığını belirtmişlerdir.¹⁶ Diğer taraftan, bir hadisin Kur’ân’a ters düştüğünü kim ve nasıl tespit edecektir? Yazar, hadisleri Kur’ân ile karşılaştırma yaparak objektif bir usulle sıhhatinin tespit edileceğini söylemektedir. Halbuki, konunun uzmanı bir kalem ise bu usulün objektif değil sübjektif olduğunu söylemektedir.¹⁷ Görünüşte ayete ters gibi algılanan bazı hadislerin gerçekte böyle olmadığı, ayet yanlış anlaşıldığından dolayı böyle görüldüğü durumların olduğu göz ardı edilmemelidir.

Meselâ, Efendimiz (a.s.): “Bizler miras bırakmayız, geride kalan şeylerimiz Allah yoluna harcamadır”¹⁸ buyurmuştur. Bu hadis, «Taraftan bana bir veli (oğul) ver. Ki o bana vâris olsun; Ya’kûb hanedanına da vâris olsun. Rabbim, onu rızana lâyıık kıl» (Meryem: 5-6) «Süleymân Dâvûd’a vâris oldu...» (Neml: 16) ayetleriyle çelişir gözükmektedir. Şimdi bu hadisi uydurma deyiş ret mi edeceğiz? Hal-

¹⁴ Bunların örnekleri mevzûât kitaplarında çoktur, meselâ buna bir örnek için bakınız, İbnü’l-Cevzî, a.g.e. I. 119.

¹⁵ Din İlim Medeniyet, s. 106.

¹⁶ “Hadisin Kur’ân’a arz edilmesine delil olarak ileri sürülen bu rivayetlerin hiç birinin gerek isnâd gerek metin yönünden “arz” meselesine delil olamayacağı anlaşılmıştır... Bu sebeple anılan hadislerin “arz metoduna” delil olması uygun değildir. Hadisçilerin “arz”ı reddetmelerinin sebebinin öncelikle, bu konuda sıhhat şartlarını taşıyan bir hadisin bulunmaması olduğu anlaşılmaktadır.” (Ayhan Tekineş, Hadisin Sübûtunu Tespitte “Kur’ân ile Karşılaştırma” Meselesi, *İlam Araştırma Dergisi*, s. 92).

¹⁷ Hadisin Kur’ân’a arz edilmesi bir çok açıdan sübjektif değerlendirmelerdir. (Selahaddin Polat’ın, “Hadislerin Kur’ân’a Arzının Problemleri” adlı tebliğe katkı yazısı, *Sünnetin Dindeki Yeri*, İst. 1997’den 100).

¹⁸ Buhârî, Meğâzî: 14, Müslim, Musâkâ: 51.

buki, ayetteki miras ile hadisteki miras farklı şeylerdir. Bizim yanlış anlamamız, ayet ve hadisi çelişir görmektedir. Bakınız bu konuda araştırma yapmış olan konunun uzmanı bir kalem bu hususta şu tespitlerde bulunmuştur:

“Hadisin sübûtuna yönelik karşılaştırmalar incelendiğinde, Kur’ân ile çeliştiği öne sürülen hadisler ya isnâd açısından zayıftır ya da hadisle ayet arasında yorum farklılığından kaynaklanan zahirî bir çelişki söz konusudur. Hadislerin sübûtuna yönelik tenkitlerin gerçekte hadisleri anlama ile ilgili bir eksiklikten kaynaklandığı söylenebilir.”¹⁹

“Muhaddis fıkıhçılardan Tahâvî, Kur’ân’a aykırı olduğu için tenkit edilen bir çok hadisi müdafaa etmiş ve reddetmek yerine yorumlamayı tercih etmiştir.”²⁰

“Arap dili, çok geniş ve zengin bir dildir. Kur’ân’ı en iyi anlayan da Hz. Peygamber’dir. Onun Kur’ân’ı anlamadaki tecrübesinin bir benzeri yoktur.

Hz. Peygamber’in Kur’ân’dan bizim anlamadığımız bazı derin hakikatleri ve ince manaları anlamış olması mümkündür. Bu nedenle onun bu tecrübesinin neticesi olan hadislerinin Kur’ân ile uygunluğunun anlaşılması da her zaman mümkün olmayabilir. Bu konuyu Saîd b. Cübeyr’in yaklaşımı gayet iyi özetlemektedir. Saîd b. Cübeyr kendisine: “Rivayet ettiğin hadis Allah’ın Kitabı’na aykırı” diyen adama: “Bana bak! Ben sana Rasûlullah’tan hadis rivayet ediyorum. Sen onu Allah’ın Kitabı’na arz ediyorsun. Allah Rasûlü, Allah’ın Kitabı’nı senden çok daha iyi bilir” şeklinde karşılık vermiştir.”²¹

“Sihhati belirlenmemiş bir hadisin Kur’ân’la karşılaştırılması ve sübûtu hakkında karar verilmesi tartışmalı bir meseledir. Zira bir haberin sübûtunu tespit ile muhtevasının anlaşılması ayrı ayrı meselelerdir. Hadisleri daha iyi anlamak için Kur’ân ile karşılaştırmanın faydası, hatta zarureti açıktır.”²²

“Konunun ictihâdî yanının ağır basması sebebiyle, rivayetlerin hatasız nakledilebilmesi için objektif ilkeler belirlediklerinden emin olan muhaddisler “Kur’ân ile çelişme”yi hadislerin reddi için başlı başına bir delil olarak görmemişlerdir. Muhaddisler, herhangi bir kişinin Kur’ân’ın zâhirinden anladığı mana ile Rasûlullah’ın sünneti reddedilseydi bu şekilde sünnetin çoğu reddedilir ve sünnet fonksiyonsuz hâle gelirdi kanaatiyle “arz” metodunu benimsememişlerdir.”²³

“Teknik olarak sıhhat şartlarını kendisinde toplamakla birlikte Kur’ân’a aykırı gibi görünen bir haber, haber-i vâhid de olsa, iyice araştırılmadan inkâr edilmemelidir.”²⁴

¹⁹ Ayhan Tekineş, Hadisin Sübûtunu Tespitte “Kur’ân ile Karşılaştırma” Meselesi, *İlam Araştırma Dergisi*, y. II. Sayı: 2 (Temmuz-Aralık 1997) s. 100.

²⁰ Ayhan Tekineş, a.g.m., s. 90.

²¹ Ayhan Tekineş, a.g.m., s. 101. Saîd b. Cübeyr’in yaklaşımının bir benzerini hadisi, felsefe kitaplarına (hikmete) arz eden bir kimseye karşı, sahâbeden İmrân b. Husayn (r.a.)’ın tavrında görmekteyiz. Kendisi o kimseye: “Bana bak! Sanırım ben sana Rasûlullah (s.a.v.)’tan anlatıyorum ama sen buna karşılık bir şeyler getiriyorsun” demiştir. Diğer bir rivayette ise “Ben sana Rasûlullah (s.a.v.)’tan anlatıyorum, sen ise kitaplarından anlatıyorsun!” demiştir. (Buhârî, Edeb: 77; Müslim, İmân: 61; Ebû Dâvûd, Edeb: 6).

²² Ayhan Tekineş, a.g.m., s. 87.

²³ Ayhan Tekineş, a.g.m., s. 89-90.

²⁴ Ayhan Tekineş, a.g.m., s. 100.

Yazarımız, kendi aklına göre Kur'ân'a ters düştüğü için uydurma kabul ettiği bir hadis²⁵ hakkında şöyle demektedir:

“Şimdi bir misal olarak Müslim ve Tirmizî’de şu hadisi göz önüne alalım: “...Asıl müflis kıyamet günü namazı ile, orucu ve zekâtı ile gelir. Öte yandan, şuna buna hakaret etmiş, iftira atmış, birisinin malını yemiş, öbürünün kanını akıtmış ve falanı dövmüş olarak gelir. Yaptığı iyilik ve sevapları işte böylece ona buna dağıtılabaktır. Borcu ödenmeden sevapları biterse, bu defa onların günahlarını kendisi yüklenecek ve sonra da cehenneme atılacaktır.” Bu rivayet, en azından son cümlesi açısından, Hz. Resûl’ün söylemesi imkân dışı uydurma bir rivayettir. Çünkü “kimşenin bir başkasının günahını yüklenmeyeceği” hakkında Kur’ân’ın (VI/164, XVII/15, XXXV/18) ayetlerine muhaliftir.”²⁶

İmam Mâzirî’nin verdiği bilgiye göre geçmişte, bidat ehli de bu hadisin ilgili ayetlere ters düştüğünü iddia etmiştir. Buna cevap olarak Mâzirî, üzerine günahlar yüklenen kişinin kendi işlediği haksızlıklar nedeniyle günah yüklendiğini, belirterek ayetteki, suçsuz yere başkalarının günahlarını yüklenen kimseler gibi olmadığını bildirir.²⁷

Ayetin geçtiği yerleri iyice incelediğimizde, ayette geçen günahı yükleme ile hadiste geçen günahı yüklemenin farklı olduğu görülecektir. Ayetin geçtiği yerde konunun genel akışına göre günahı yükleme, müşriklerin iddia ettiği şekilde putlarının onların günahlarına şefaathçi olmasıdır.²⁸ Ayet onların bu iddiasını reddetmektedir. Halbuki hadiste belirtilen günahı yükleme farklıdır. Haksızlık yapan kimsenin üzerine günah yüklenerek borcu ödetilmektedir.

Ayet ve hadislerdeki ifadeleri, yanlış anladığından dolayı akla uymuyor gerekçesiyle hemen hadisi uydurma sayıvermesi acelecilik olmuştur. Halbuki yazar bu işi bilenlere sorsaydı kafasına takılan hususu çözebilirdi. Sünnetin anlaşılması üzerine kafa yoran konunun uzmanı böyle aceleci tavırlara dikkat çekerek şöyle demektedir:

“Yanlış Anlayış Sebebiyle Sahih Hadislerin Reddedilmesi:

Sünnetin maruz kaldığı âfetlerden birisi, aceleci bazı insanların bir hadisi okuyunca, manasını anlamada yanılgıya düşüp, hadisi bu yanlış anlayışla tefsir etmeleridir. Dolayısıyla bu mana, ona göre makbul değildir. İşte, o kimse kabul edemeyeceği bir manayı içerdiğini sandığı için derhal hadisi reddetmeye kalkışır.

Eğer insaflı davranarak, biraz düşünp araştırırsaydı, hadisin anlamının anladığı gibi olmadığını mutlaka bilecekti.”²⁹

“Mana Karışık da Olsa Sahih Bir Hadisi Çabucak Reddetmek Pervasızlıktır:

²⁵ Bakınız, Müslim, Birr: 59; Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme: 2.

²⁶ Din İlim Medeniyet, s. 107.

²⁷ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn, *Sahîhu Muslim, bi Şerhi'n-Nevevî, el-Minhâc*, tah. eş-Şeyh Halîl Me'mûn Şihâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997, I-XVIII. 15/352.

²⁸ Bu ayet, Kur'ân'da üç yerde geçer: En'âm: 164; İsrâ: 15; Fâtır: 18. Bunlardan Fâtır: 18'de bizim belirttiğimiz şekil çok açıktır. Ayetin akışında önce putlardan söz edilir, arkasından bu ayet getirilir.

²⁹ Yûsuf el-Karadâvî, Sünneti Anlamda Yöntem, 3. baskı, Kayseri, 1998, s. 112.

Gerçekten -sahih ve sabit olmasına rağmen- manası bize karışık gelen bir hadisi çabucak reddedivermek pervasızlıktır ki, köklü ilim sahipleri böyle bir şeyi yapmaya cesaret edemez.

Zira bu ilim sahipleri, ümmetin selefine hüsnü zan besler.

İnsafı bir âlime gereken, hadisin üzerinde durması, ona ya makul bir mana, ya da uygun bir tevil bulmaya çalışmaktır.

Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet arasındaki fark işte budur.

Mu'tezile, ilmî ve dinî prensipleriyle çelişik gördükleri her müşkil hadisi derhal ret cihetine giderken, Ehl-i Sünnet, onu tevilde, ihtilâfları cem etmede, zahirinde tearuz olanlar arasında uygunluk sağlamada akıllarını kullanıp uzlaştırmaya çalışmaktadırlar.

Bundan dolayı İmam Ebû Muhammed İbn Kuteybe (v. 267) Kur'ân'a ve akla muarız olduğunu, bizzat müşahedenin yalanladığını veya diğer hadislerle tenakuz teşkil ettiğini iddia ettikleri bazı hadisler etrafında Mu'tezile'nin koparmış olduğu fırtınalara karşı cevap olarak meşhur *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis* adlı kitabını yazmıştır.

Ondan sonra ise Hanefî muhaddis İmam Ebû Ca'fer et-Tahâvî (v. 321) gelmiş, *Müşkilü'l-Âsâr* adlı kitabını telif etmiş ve bu müşkil hadisler için kabul edilecek tevil ve makul yönler bulmaya çalışmıştır.

Bu arada, hadisin Rasûlüllah'tan sahih olarak geldiği sabit olunca, onu anlamak için iyice incelemek, sırf akla aykırı geldiği gerekçesiyle onu reddetmekten ciddi bir şekilde sakınmak gerekir. Çünkü hata hadiste değil de bizzat kişinin akla aykırı görüşünde gizlidir.³⁰

Yûsuf el-Karadâvî'den önce aynı şeyleri Bediuzzaman Said Nursî merhumun şu sözlerinde bulmaktayız: "Kıyamet âlâmetlerinden ve âhir zaman vukuatından ve bazı a'mâlin fazilet ve sevaplarından bahseden ehâdis-i şerîfe güzelce anlaşılmadığından, akıllarına güvenen bir kısım ehl-i ilim, onların bir kısmına zayıf veya mevzû demişler. İmanı zayıf ve enâniyeti kavî bir kısım da inkâra kadar gitmişler..."³¹

Yazar, o dönemde kamuoyunu yönlendiren en yaygın vasıta olan şiirle Müslümanlara sataşan ve Bedir'de öldürülen ileri gelen müşrikler hakkında şiirler söyleyerek Mekke müşriklerini kışkırtmak sûretiyle Uhud Savaşı'nı körükleyen Ka'b b. Eşref'in³² ölüm fermanının verildiğini anlatan haberi de *Cenâb-ı Peygamber'in Kur'ân Tarafından Övülmüş Ahlâkına Muhalif Rivayetler* başlığı altında inceleyerek yalan saymakta ve Peygamber'e yapılmış bir iftira olduğunu belirtmektedir. Buna delil olarak da Efendimiz (a.s.)'in âlemlere rahmet olmasını ileri sürer.³³ Halbuki, Rasûlüllah (s.a.v.) hem peygamber hem de devlet başkanıdır. Devlet başkanı olarak

³⁰ Yûsuf el-Karadâvî, a.g.e., 116-117.

³¹ Bediuzzaman Said Nursî, Risale-i Nur Külliyyatı, Nesil/Yeni Asya Yayınları, İst. 1996, I. 147 (Sözler, 24. söz, 3. dal).

³² Tâbiîn döneminden sonra gelen ünlü müfessir Mukâtil b. Süleymân, «...Kâfirlere gelince, onların dostları Tâgût'tur...» (Bakara: 257) ayetindeki, şeytanî güç diye niteleyebileceğimiz Tâgût'un, Ka'b b. Eşref olduğunu söylemiştir. (*Zâdü'l-Mesîr*, İbnü'l-Cevzî, I. 268) İbn Abbâs (r.a.), Dahhâk ve Mücâhid, Nisâ: 51. ayetteki Tâgût'un da Ka'b b. Eşref olduğunu söylemişlerdir. (*Tefsîru't-Taberî*, IV. 135-136, *Zâdü'l-Mesîr*, İbnü'l-Cevzî, II. 139).

³³ Din İlim Medeniyet, s. 113.

lüzum görürse savaşa çıkabilir, etrafa zarar veren düşmanları yok edebilir. Yazarımız, sanırım Ka'b b. Eşref'in kim olduğunu da tam olarak bilmiyor ki, onun Mekke'li olduğunu söylüyor. Halbuki bu adam, Medine'de kendisine has kalesi olan ileri gelen bir Yahudi'dir.³⁴ Yazarın, Rahmet Peygamberi olması nedeniyle düşmanları öldürtemeyeceğinden dolayı uydurma saydığı haber, başta Buhârî olmak üzere kitaplarımızda geçmekte olup bir tarihî bilgidir. Konunun uzmanı bir kalem ise olaya şöyle bakmaktadır:

“Bu Yahudi şairler, şiirlerinde İslâm'la alay ediyor, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Müslüman kadınları küçük düşürücü istihzalarda bulunuyorlardı. Bu şiirler kısa zaman içinde şehirde yayılıyor, İslâm aleyhinde kamuoyu oluşuyordu. Her ne kadar Müslümanlar bu yalancı şairlerin dedikodularına kulak asmıyor idiyse de, bu dedikodular, psikolojik bir rahatsızlık vesilesi oluyorlardı. Çünkü bir Müslüman; Allah'a, İslâm'a, Peygamber'e ve onun ümmetine hakaret edilmesine razı olamaz, hareketsiz kalamazdı.

Bu menfi yayın organları olan Yahudi şairler, adeta İslâm'a savaş açmış, her türlü hakareti yapıyorlardı.

Hem peygamber, hem devlet başkanı olan Hz. Peygamber (s.a.v.) diğer İslâm düşmanlarıyla olduğu gibi, bu düşman basın organlarıyla da mücadele etti.

İslâm düşmanlığında en ileri gidenlerden birisi de, Yahudi şair Ka'b ibnül-Eşref'di.

Özellikle Bedir Savaşı'nın zaferinden sonra hırçınlaşan İbnü'l-Eşref, İslâm'a her türlü hakareti yapmaya başladı. İbnü'l-Eşref ve onun gibiler kahroldular. Bedir İslâm zaferi karşısında, şöyle söyleniyordu Yahudi şair: “Bugün, yerin altı üstünden yeğdir!”

Bu sözleriyle de sakinleşemeyen Yahudi Ka'b, Mekke'ye giderek, Mekke Hükümeti'yle birlikte yas tuttu Bedir için. Mekke Devleti'ni Müslümanlara saldırtmak için; ağıtlar söyledi İslâm kılıcıyla öldürülmüş olan Mekke devleti ulularına! İslâm'a karşı müşrikle Yahudi yan yana gelmişlerdi. Yahudi şair, İslâm düşmanlığı için, putperestlerin safında yer almıştı! Bu ne biçim Ehl-i kitâblıktı?

Medine'ye dönüp, İslâm düşmanlığına devam eden İbnü'l-Eşref o kadar ileri gitti ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) Allah'a şöyle dua etti: “*Yâ Rabbi, beni Ka'b ibnül-Eşref'ten ve onun şiirinden kurtar.*” Bundan sonra da, sahâbî Muhammed b. Mesleme'ye emrederek, bu müfsid Yahudi şairi öldürttü ve Müslümanlar onun medyatık şerrinden kurtulmuş oldular.”³⁵

Hadisteki mananın ne olduğunu iyice araştırmadan yalan saydığı bir rivayet de şudur:

“Bu kapsamda belirli kesimde sahih hadis diye pek revaç bulmuş olan “*Ümmetimin ihtilâfı rahmettir*” sözü de asla Hz. Peygamber'e izafe edilemez. Bu uydurma bir rivayettir. Zira (X/40, XI/85, XXVIII/77, XLVII/22-23) ayetlerde takbîh edilmiş

³⁴ Annesinin Yahudi, babasının Tayy kabilesinden olduğu da söylenir. Ancak onun Mekke'li olduğu söylenmemektedir.

³⁵ İhsan Süreyya Sırma, Hz. Peygamber (s.a.v.) Devrinde Basın, *İslâm Mecmuası*, Ankara, Mart 1984 yıl: 1, sayı: 7, s. 20.

olduğu veçhile bozgunculuk yani fesat çıkarma da en azından iki cenah arasında bir ihtilâf doğurur.”³⁶

Yazarımız bu hadisin kaynağını zikretmemiştir. Zaten, Hadis ilmi konusunda yüzeysel bilgisi olduğundan dolayı zikredebileceğini de zannetmiyoruz. Çünkü sözünü ettiği rivayet, belli başlı temel hadis kitapları içerisinde geçmemektedir. İkinci derece, derleme kitapları ve şerh kitaplarında şerh arasında bulabildiğimiz bu rivayeti Süyûtî, halk arasında meşhur olmakla birlikte zayıf hadislerin örneği içerisinde getirmektedir.³⁷ Aclûnî, Beyhakî'nin *el-Medhal ve Risâletü'l-Eş'ariyye* isimli kaynağını zikrederek rivayetin değişik biçimlerini getirmekte ancak bunların tümünün munkatı' senedi problemlili zayıf rivayetler olduğunu belirtmektedir. İbn Hacer'den nakilde bulunarak bu rivayet hakkında şöyle dediğini bildirir: “Halk arasında meşhur bir hadistir. Pek çok imam bu hadisin aslının olmadığını söylemiştir. Hattâbî, *Garîbü'l-Hadîs* isimli kitabında başka bir konuyu anlatırken söz arasında zikretmiş hadisin anlamı hakkında bilgi vermiş ama kaynağı konusunda bilgi getirmemiştir.”³⁸ Hattâbî'nin *Garîbü'l-Hadîs* isimli eserinde bu rivayete değindiğini ve manası üzerinde açıklamalar getirdiğini bildiren Nevevî'nin verdiği bilgiye göre Hattâbî, ihtilâfın değişik anlamlarına ve çeşitlerine dikkat çekmektedir.³⁹ Buna göre hadisteki ihtilâf, çeşitlilik, renklilik anlamına gelmektedir.

Yazarımızın konuya yüzeysel kalması biraz da tercümenin kapalı olması nedeniyle nasıl bir yanılgıya düştüğünü gösteren bir diğer örnek ise, cuma namazına erken gitmeye teşvik için îrâd edilen hadistir. Yazar bu konuda şöyle demektedir:

“Buhârî'nin Türkçe tercümesindeki şu rivayetin ise, olağanüstü garabetine rağmen, Buhârî'nin külliyyatında nasıl olup da yer almıştır, anlaşılır iş değildir:

Ebû Hüreyre radiyallahü anh'den:

Şöyle demiştir: Resulullah sallallahu aleyhi vesellem (efendimiz) buyurdu ki: “Her kim cuma günü cenabet guslü ile istiğsal ettikten sonra (ilk saatte cuma namazına) giderse bir deve, ikinci saatte giderse bir sığır, üçüncü saatte giderse (sağlam) boynuzlu bir koç, dördüncü saatte giderse bir tavuk, beşinci saatte giderse bir yumurta kurban etmiş gibi (sevaba nail) olur...”

Etimolojik olarak kurban: “Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemîn'e yakınlaşmayı (kurbiyeti) sağlayan şey” anlamında ise de dinî uygulama bakımından: “Rabb'in rızasını kazanmak gayesiyle belirli şartlara riayet ederek bazı hayvan türlerini usûlünce boğazlamak, ya da bu türlü boğazlanan hayvan” anlamındadır. Kütüb-i Sitte'de Hz. Peygamber'in kendisi için hep koyun, zevceleri için bazen sığır kurban ettiğini bildiren onlarca hadis bulunmakta ama tavuğun ve hatta yumurtanın dahi (!?) kurban edileceğini bildiren bir başka rivayet de bulunmamaktadır. Ayrıca yumurtanın usûlüne uygun bir biçimde nasıl boğazlanacağı da bir başka önemli mese-

³⁶ Din İlim Medeniyet, s. 113.

³⁷ Süyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, II. 174.

³⁸ Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs ammâ iştehera mine'l-Ahâdîsi alâ elsineti'n-Nâs, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, III. Baskı 1351, I. 64-66.

³⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, XI. 93.

le olup bu hususta da herhangi bir rivayete rastlamamış olduğumu ifade etmem gerekir.

Bundan başka, meselâ İstanbul'da, 21 Aralık 2001 Cuma günü güneşin doğuşu 07.19 ve öğle ezanı vakti de 12.09'dur. Buna göre o gün, bir deve kurban etmiş olmanın sevabını kazanmak isteyen bir kimsenin boy abdesti aldıktan sonra cuma namazına 07.09'da gitmesi ve camide 5 saat beklemesi gerekecektir. Yok eğer yalnızca bir yumurta kurban etmiş olmanın sevabıyla yetinmek isterse camiye cuma ezanından bir saat önce gitmiş olması yeterli olacaktır.”⁴⁰

Bir hadisi yanlış anlama garabeti olsa olsa herhalde ancak bu kadar olur sanırım. Hadis ilminin en ince konularına dalan hatta hadisin Hz. Peygamber'in sözü olup olamayacağını bile söyleyecek derecede kendisini yetkili gören bir kimsenin öncelikle başkalarının tercümesiyle değil kendi tercümesiyle hadisi incelemesi gerekmez miydi? Eğer, Türkiye'nin ilk atom mühendisi olmasıyla öğündüğümüz değerli büyüğümüz, hadisin Arapça'sına biraz muttali olsaydı sanırım bu kadar ileri geri konuşmazdı.

Yazarımızın eleştiriye tâbi tuttuğu biraz da istihza ile yaklaştığı hadisimiz, Kütüb-i Sitte ve diğer hadis kitaplarının değişik yerlerinde geçmektedir.⁴¹ Bizim Türkçe'de kastettiğimiz “*kurban kesmek*” ifadesi Arapça'da “نَحَرَ ذَبْحَ” kelimesi ile ifade edilir. Hadiste geçen ve kurban kesme olarak anladığı “قرب” fiili bir şeyi yaklaştırmak, bir şeyi sunmak anlamlarına gelir. Bu nedenle, sadaka verme diye çeviri yapmak daha uygundur. Nitekim bazı rivayetlerde “قدم” = *sundu, takdim etti* şeklindedir.⁴² Bu nedenle yazarımız: “...Ayrıca yumurtanın usûlüne uygun bir biçimde nasıl boğazlanacağı da bir başka önemli mesele olup bu hususta da herhangi bir rivayete rastlamamış olduğumu ifade etmem gerekir...” sözüyle, yumurtayı nasıl kurban keseceğim diye sıkıntıya düşmemelidir. Çünkü hadiste yumurtayı kurban kesme ifade edilmemektedir. Diğer taraftan bilinmelidir ki hadisteki ifadede teşbih vardır. Nitekim tüm rivayetlerde “ك” harfi ile gelmiştir. Bu da benzetme anlamı ifade eder, burada teşbih vardır. Ancak teşbihi bilemeyenler bunu hakikat manasına anlarsa -hadisin uydurulmuş olmasına değil- onların bilgisizliğine yorulmalıdır. Yeri gelmişken Merhum Bediuzzaman Said Nursî'nin şu tespitini nakletmek uygun düşer: “Teşbih ve temsiller, havâstan avâma geçtikçe, yani, ilmin elinden cehlin eline düştükçe, mürûr-ı zamanla hakikat telâkki edilir.”⁴³ Bediuzzaman Said Nursî, bu tespitinin devamında ay tutulmasını, annesinin ay'ı yılan yuttu şeklinde ifade etmesini, aslında bunun Astronomi'de kullanılan bir benzetmenin halk arasında gerçek anlamda anlaşılması nedeniyle olduğunu belirtir.

Yine hadisimizde geçen *saat* ifadesi de yanlış anlaşılmıştır. Bu ifade genel anlamda bir zaman birimi olup, bir günün yirmi dördte biri anlamına değildir. Nitekim Arapça'da *saat* ifadesi, değişik anlamlarda kullanılır. Zaten âlimler hadisteki

⁴⁰ Din İlim Medeniyet, s. 118.

⁴¹ Bakınız, Buhârî, Cum'a: 4; Müslim, Cum'a: 10; Ebû Dâvûd, Tahâra: 127; Tirmizî, Cum'a: 6; Neseî, Cum'a: 13-14; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât: 82 ayrıca, Dârimî, Salât: 193; Muvatta: Cum'a: 1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II. 272, 457, III. 81.

⁴² Neseî, Cum'a: 13, Ahmed b. Hanbel, Müsned, II. 272, 457, III. 81.

⁴³ Risale-i Nur Külliyyatı, I. 629 (Lem'alar, on dördüncü Lem'a, ikinci esas).

saat ifadesinin şu anda kullanageldiğimiz zaman birimini ifade etmediğini, burada cuma günü mescide önce gelmeye teşvik için ilk gelenlerin sevabı anlatılmak istendiğini belirtmişlerdir. ⁴⁴ Nitekim, Neseî'nin diğer bir rivayeti ile İbn Mâce'nin rivayeti "المُهَجَّرُ إِلَى الْجُمُعَةِ = Cumaya erken giden..." şeklindedir. Dârimî'nin rivayeti ise "الْمُتَعَجَّلُ إِلَى الْجُمُعَةِ = Cumaya acele edip önce gelen..." şeklindedir.⁴⁵ Dolayısıyla yazarımızın deve kurban etme sevabı için sabahın köründe mescide gidip 5 saat beklemesine gerek yoktur. Ayrıca aklınca anlayamadığı için uydurma kabul ettiği rivayette geçen, "gitme" fiili "رَاحَ" kelimesiyle ifade edilmiştir ki, bunun bir anlamı, yürümek ve gitmek, bir diğer anlamı ise zevalden sonra gitmek, demektir. ⁴⁶

Aslında yazarımız, ihtisas alanı dışında konuşmanın sakıncalarına kendisi de değinir ve özellikle Akkuyu Nükleer Santrali konusunda, ihtisası olmayanların ileri geri konuşması nedeniyle neler çektiğini anlatmak için *Ah Şu Atomlardan Neler Çektim* ismiyle bir kitap bile yazmıştır. Kendisi, ihtisası olmayanların branş dışı konuşmaları hakkında şöyle demektedir:

"Kamu yönetiminde demokratik usûllerle hemen herkesin katılabilesine karşılık, ilmî gerçeklerin araştırılıp keşfinde herkesin ve de özellikle bu işin hasbelkader cahili olanların fikir beyan etmeye, ahkâm kesmeye kalkışmalarının, ilme de cemiyete de bir yararı olmadığı gibi zararı da sayılmayacak kadar çoktur." ⁴⁷

Ancak bu ifadesine rağmen kendisi ihtisası olmadığı konuda söz ederek yanlışlıklara düşmektedir. Bunlardan bir diğeri de *Fizikî Olarak Allah'ın Kevnî Düzenine Muhalif Unsurlar İhtiva Eden Rivayetler* başlığı altında ele aldığı ve Efendimiz (a.s.)'in mucizesinin anlatıldığı meşhur "Ay'ın ikiye ayrılması" rivayetidir.

Yazarımız, başta Buhârî, Müslim ve diğer hadis kitaplarının çoğunda geçen bu hadise de uydurma hadis damgasını vurduktan sonra şöyle devam eder:

"İkiye parçalandıktan sonra bir parçasının Mina dağının arkasına diğer parçasının da önüne düşmüş olan nesne aslâ Ay olamaz... Ay şu ya da bu şekilde ikiye bölünse ve bu her iki parça da (bütün mekanik kanunların aksine) Dünya'ya yönelse, hızları ne kadar büyük olsa olsun, bu parçaların yeryüzüne düşmesi göz açıp kapayıncaya kadar geçen bir zaman süresi içinde değil, en azından birkaç gün içinde olur. Ayrıca bu kadar büyük parçaların toprağa çarpmaları da yeryüzündeki bütün hayatın sonu olurdu..."⁴⁸

Öncelikle şu bilinmelidir ki, *uydurmadır* diyerek reddettiği hadisimiz, Efendimiz (a.s.)'in bir mucizesini anlatmaktadır. Mucize ise akıl ile idrak edilmeye kalkışılırsa bunu akıl kavrayamaz. Zaten mucizenin bir yönü de budur. Ben, yazara konunun benzeri diğer mucizelerin anlatıldığı rivayetleri şahit getirsem yine kabul etmeyecektir. Çünkü kendisine göre haberin sıhhati akla uygun olmasıdır. Bu nedenle, benzer olağan üstü halleri, veya yazarın ifadesiyle fizikî olarak Allah'ın kevnî düzenine muhalif unsurlar ihtiva eden rivayetlerin örneklerini, Kur'ân-ı Kerîm'den ge-

⁴⁴ Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Mektebetü Mustafa Bâbî Halebî, Mısır, 1972, V. 252.

⁴⁵ Neseî, Cum'a: 13; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât: 82; Dârimî, Salât: 193.

⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II. 464.

⁴⁷ İlimde Demokrasi Olmaz, s. 155.

⁴⁸ Din İlim Medeniyet, s. 114.

tirmek istiyoruz. Zaten kendisi de Kur'ân'a başvurularak haberlerin sıhhatinin test edilmesin belirtiyor, o halde Kur'ân-ı Kerîm'e bir bakalım Ay'ın ikiye yarılması gibi bütün mekanik kanunların aksi, fizikî olarak Allah'ın kevnî düzenine muhalif unsurlar olan hadiselerden haberler var mıdır? Diyelim ki hadi, Kur'ân-ı Kerîm'de Kamer suresinin "Kıyamet yaklaştı, Ay ikiye ayrıldı" şeklindeki birinci ayetini yukarıdaki inkâr edilen hadiste anlatılan Ay'ın ikiye yarılması olarak kabul etmeyelim. Mekanik kanunların aksi ve fizikî olarak Allah'ın kevnî düzenine muhalif olarak bir değneğin taşa vurulmasıyla on iki pınar çıkamazken, Hz. Mûsâ'nın değneği nasıl oluyor da bu kanunlara ters olarak su çıkarıyor?⁴⁹ Bir değneğin yılan olup da bazı şeyleri yutması⁵⁰ alken makul müdür? Yine kilometrelerce uzaktaki bir tahtın göz açıp kapamadan önce nakledilmesini⁵¹ akıl hiçbir zaman kabul edemez. Akıl, ateşin serin olmasını da⁵² kabul etmez, bu, tabiattaki kevnî kanunlara aykırıdır. Denizin ortasından yol çıkıp bir kısım kimselerin bu yoldan geçerken arkasından gelenlerin geçemeyip denizde boğulmaları alken mümkün müdür?⁵³ O halde Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilen bu haberleri nasıl değerlendirmeliyiz? Hele, babası olmayan bir insanın meydana gelmesi alken hiç mi hiç mümkün değildir.⁵⁴ Bundan öte hem baba hem de annesi olmaksızın topraktan bir insanın yaratılması,⁵⁵ bu kafa ile hiç mümkün değildir. Ancak, bunları anlamak için mucize ve olağan üstü hadiseyi kabul etmek gerekir. Fiziki aşip fizik ötesini kabul etmek gerekir. Bu da iman işidir. İman ise akılla bilirse, imandan çıkıp ilim olur ki, bunu zaten herkes kabul eder.

Efendimiz (a.s.) bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: "Bakın! Yakında karnı tok bir adam koltuğunda: "Size şu Kur'ân yeter. Onda helâl olarak ne bulursanız onu helâl kabul ediniz. Haram olarak ne bulursanız onu haram kabul ediniz." der."⁵⁶

"Sizden birisini, benim emrettiğim veya yasakladığım şeylerden bir emir kendisine gelip de koltuğuna yaslanmış olarak: "Onu bunu bilmem! Allah'ın kitabında ne buluyorsak ona uyarız" derken bulmayayım!"⁵⁷

Hadislere "uydurma" damgasını vururken önce iyi düşünölmelidir. Özellikle konunun mütehasısı değil de hasbelkader bilgisi olan kimseler. Olabilir ki aklımıza uymayan, çelişik zıt gibi görölen rivayetler karşımıza çıkabilir. O zaman konunun uzmanına müracaat edilmelidir.

Her ilim dalının konusu, gayesi ve neticeye ulaşmak için kullandığı metodu vardır. Bu metotlar ilim dalının özelliğine göre farklılıklar arz eder. Nakli ilimlerde öncelikle dikkat edilmesi gereken husus, nakledilen bilginin (haber) güvenilir kimseler tarafından nakledilmiş olmasıdır. Muhaddisler, bunu sağlamak için genel geçer kaideler ortaya koymuşlardır. Biz, bunlara râvî değerlendirmesi diyoruz ki,

⁴⁹ Bakara: 60.

⁵⁰ Şuarâ: 45; A'râf: 118.

⁵¹ Neml: 40.

⁵² Enbiyâ: 69.

⁵³ Tâ Hâ: 77-78; Şuarâ: 63-64.

⁵⁴ Âl-i İmrân: 47; Meryem: 19-20.

⁵⁵ Âl-i İmrân: 59, Hicr: 28 vd.

⁵⁶ Ebû Dâvûd, Sünne: 5; Tirmizî, İlim: 10; İbn Mâce, Mukaddime: 2.

⁵⁷ Ebû Dâvûd, Sünne: 5; Tirmizî, İlim: 10; İbn Mâce, Mukaddime: 2.

yeryüzünde hiçbir yerde böyle ince ayrıntılarına kadar râvîleri eleştirip değerlendirmeye tâbi tutan bir uygulama ortaya konulamamıştır. Hatta naklî ilimler içerisinde tarih ilmi ile aynı kategoride yer almasına rağmen, sened ve râvî değerlendirmesine aşırı önem vermesi ve titizlik göstermesi nedeniyle hadis ilmi, tarih ilminden ayrı özellikler arz eder. Naklî ilimlerde dirayet yönü her ne kadar önemli olsa da rivayetten önce gelemmez. Eğer dirayet rivayetin önüne geçerse naklî ilim aklî ilim olur. Sened ve râvî değerlendirmesi bir bakıma ön eleme niteliğindedir. Bundan sonra metnin anlaşılması olan dirayet yönü gelmektedir. Naklî ilimlerin en tabîi ve makul metodu olan bu usûl ne yazık ki, konuya yabancı olanlar tarafından anlaşılamamış bu yüzden haksız bir saldırıya maruz kalmıştır. Bu hususta konunun uzmanı şu sitemde bulunur:

“Halbuki, çağın aydın insanı iyi bilir ki; elektronik konular, atom fiziği, modern matematik, iktisat, işletme, politika ve diğer teknik ve ilmî konular nasıl nazik konularsa, ihtisası olmayanlara söz hakkı oralarda yoksa, din bilgileri de en az onlar kadar; ciddiyet, ihtisas, yeterlilik, insaf isteyen konulardır.”⁵⁸

Birbiriyle çelişen pek çok hadisin bulunduğunu ve muhaddislerin sened tenkidi ile uğraşıp dirayet ile uğraşmadığını iddia edenler için, konunun uzmanlarından M. Yaşar Kandemir ise şöyle demektedir: “Birbirini nakzeden pek çok hadis bulunduğu ve bunların metin tenkidine tâbi tutulmadığı yolundaki iddiaları gerçeği yansıtmamaktadır. Esasen birbirine zıt gibi görünen hadisler bulunmakla beraber bunlar diğer hadislere nispetle oldukça azdır. İslâm âlimleri çok erken devirden itibaren hadisleri doğru anlamak, onların sahihini zayıf ve mevzu olanından ayırmak için sened tenkidi yanında metin tenkidiyle ilgili prensipler de ortaya koymuşlar, özellikle birbirine muarız görünen rivayetler için geliştirdikleri şâz, münker, muzdarib, mensûh, gibi ölçüler sayesinde bu tür problemleri halletmeye çalışmışlardır. İmam Şâfiî'nin *İhtilâfü'l-Hadis*'i, İbn Kuteybe'nin *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis*'i muhaddisler tarafından başından beri uygulanan bu prensiplerin erken bir devirde kitap haline getirildiğini ortaya koymaktadır.”⁵⁹

Yine M. Yaşar Kandemir şöyle demektedir: “Müsteşriklerin üzerinde en fazla durdukları hususlardan biri de muhaddislerin bütün gayretlerini sened tenkidine yönelttikleri, şeklen kusursuz olan rivayetleri güvenilir sayarak metin tenkidiyle meşgul olmadıkları iddiasıdır. Halbuki hadislerin sağlamlık derecesini tespit etmek üzere muhaddislerin ortaya koyup geliştirdiği sened tenkidi, rivayetleri bir ön elemeden geçirme faaliyeti olup bundan sonra hadis metinleri de incelenerek bunların Kur'ân'a, mütevâtir sünnete, tevil edilemeyecek kadar akla, duyu ve müşahedeye ve tarihî gerçeklere aykırı olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Muhaddisler bu ölçülere göre hadisin lâfzında ve manasında bir bozukluk bulunmasını ondan şüphelenmek için yeterli sebep kabul etmişlerdir. Erken devirden itibaren metin tenkidi alanında yapılan çalışmalar geniş araştırmalara konu olmuştur.”⁶⁰

⁵⁸ Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, s. 190.

⁵⁹ M. Yaşar Kandemir, “Hadis” maddesi, *DİA*, XV. 43.

⁶⁰ M. Yaşar Kandemir, “Hadis” maddesi, *DİA*, XV. 44.

Johan W. Fueck'e göre İslâmî tenkit sistemi, hadise ilâve edilmek istenen sah- te unsurları ayıklamakta başarılı olmuştur. Bu sebeple sünnetin dayandığı malze- meler sahihtir. Fueck'e göre müsteşriklerin her hukukî sünneti, ispatlanıncaya ka- dar uydurma kabul etmeleri, hiçbir sınır tanımayan ve tamamen şahsî arzuya da- yanan bir şüpheliği beslemektedir.⁶¹

Yazarımız incelemesinin sonunda vardığı neticeleri sonuç bölümünde özet- lemish ve hadislerin sıhhatinde takip edilecek 6 madde tespit etmiştir. Bu konuda şöyle demektedir:

“...Bu durum, müteber olduğu söylenen bu hadis külliyatlarının sıhhati me- selesinin bu gibi sübjektif kriterlere değil objektif kriterlere bağlanmasının ve bütün hadislerin, şekil ve muhteva açılarından, vazedilecek objektif bir metodolojiye göre yeniden incelenip ayıklanmasının gerekli olduğunu telkin etmektedir. Yukarıdaki incelememiz bu kabil objektif bir ayıklama metodolojisinin objektif kriterleri olarak aşağıdaki kriterlerin uygulanmasının isabetli olacağını ortaya koymuş bulunmakta- dır:

- (1) Hadis metninin Kur'ân'a muhalif bir muhtevası olmamalıdır.
- (2) Hadis metni anakronik unsurlar ihtiva etmemelidir.
- (3) Hadis metni Cenâb-ı Peygamber'in bizzat Kur'ân tarafından övülmüş o- lan yüce ahlâkına muhalif unsurlar ihtiva etmemelidir.
- (4) Hadis metni fizikî olarak Allah'ın mizan üzere koruduğu kevnî düzene muhalif unsurlar ihtiva etmemelidir.
- (5) Hadis metni müşahedeye, ilme ve sağduyuya muhalif unsurlar ihtiva et- memelidir.
- (6) Hadis metni çözümü olmayan meseleler vazetmiş olmamalıdır.

Doğrusu, bu objektif kriterler tatbik edilerek Kütüb-i Sitte'de bir ayıklamaya tevessül edildiğinde, bu kriterlere takılmamış kaç rivayetin geriye kalacağını fevka- lâde merak etmekteyim. Bu yeni kriterleri vazederken yalnızca bir araştırma yönü belirlemiş olduğumun da farkındayım. Hadislerin sıhhati meselesi fark edememiş olduğum, ama meselenin objektif bir metodoloji meselesi olduğunu teşhis ve tem- yiz edebilen diğer başka araştırmacıların vazedecekleri başka objektif kriterlerin ilâve- siyle mutlaka tahkim edilmelidir.”⁶²

Özemre'nin sahih hadisin nasıl tespit edileceği hususunda geliştirdiğini söy- lediği metot zaten yapıliyordu, konunun uzmanı bu hususta şöyle demektedir: “Halbuki hadislerin sağlamlık derecesini tespit etmek üzere muhaddislerin ortaya koyup geliştirdiği sened tenkidi, rivayetleri bir ön elemeden geçirme faaliyeti olup bundan sonra hadis metinleri de incelenerek bunların *Kur'an'a, mütevâtir sünnete, tevil edilemeyecek kadar akla, duyu ve müşahedeye ve tarihî gerçeklere aykırı olup olmadı- ğı tespit edilmeye çalışılmıştır*. Muhaddisler bu ölçülere göre hadisin lâfzında ve ma- nasında bir bozukluk bulunmasını ondan şüphelenmek için yeterli sebep kabul etmişlerdir.”⁶³

⁶¹ Studies on Islam, s. 99-111'den naklen M. Yaşar Kandemir, “Hadis” maddesi, *DİA*, XV. 44.

⁶² Din İlim Medeniyet, s. 124.

⁶³ M. Yaşar Kandemir, “Hadis” maddesi, *DİA*, XV. 44.

Nitekim İbnü'l-Cevzî yukarıda getirdiğimiz sözünde şöyle demişti: "...Bu tür hadislere değer vermeğe gerek yoktur. Çünkü müstahîl bir şey güvenilir (sika) kimselerden bile gelse yine de reddedilir. Bilmiyor musun, şayet güvenilir (sika) kimselerden oluşan bir topluluk, devenin iğne deliğine girdiğini haber verseler, onların güvenilirlikleri bir fayda vermez. Çünkü onlar müstahîl bir şeyi haber vermişlerdir. Akla ve dinî esaslara ters düşen bir hadis görürsen bil ki o uydurmadır."⁶⁴

M. Y. Kandemir'in verdiği bilgiye göre metin tenkidi alanında erken devirlerde çalışmalar başlatılmış hatta bunların çalışmalarını özel olarak günümüzde inceleyip ele alan araştırma çalışmaları dahi yapılmıştır. Erken devir çalışmaları üzerine günümüzde yapılan araştırmaların bir kısmı, Türkçe anlamlarıyla isimleri şöyledir:

Salâhaddîn b. Ahmed el-Edlibî'nin, Menhecü nakdi'l-metn 'inde ulemâi'l-hadîs (Hadis Âlimleri Nezdinde Metin Tenkidi Usûlü)

Misfer b. Ğaramullah ed-Dümeynî'nin, Mekâyîsü nakdi mütûni's-sünne (Sünnet Metinlerinin Tenkidinin Ölçütleri)

Muhammed Lokmân es-Selefi'nin, İhtimâmü'l-muhaddisîn bi nakdi'l-hadîs seneden ve metnen (Muhaddislerin Hadisin Sened ve Metin Tenkidine Verdikleri Önem)

Muhammed Tâhir el-Cevâbî'nin, Cühûdü'l-muhaddisîn fî nakdi metni'l-hadîs (Muhaddislerin Hadis Metni Tenkidindeki Gayretleri)

Bazı okumuş kesimin, özellikle batıda tahsil görmüş veya batıya meyil vermiş kimselerin alanı olmadığı halde hadisler konusunda ileri geri konuşmaları ve bunları reddetmeleri hakkında, Muhammed Esed'in, şu mütalâalarını kayda değer olduğundan zikretmek istiyoruz:

"Asrımızda, sünnetle amel etmeye hazır olduklarını ilân eden, fakat sünnete temel teşkil eden hadislerin tümüne güvenmeyeceklerini zanneden birçok Müslüman vardır. Zamanımızda, kişinin prensip olarak hadislerin sıhhatini inkâr etmesi, sonra da bu yüzden bütün sünnet nizamını inkâr etmesi moda haline gelmiştir.

Hadisle ilgili hususta Ehl-i Sünnet mezhebinin sahih görüşünün karşısında olanların, Rasul-i Ekrem (s.a.v.)'in hadislerine mevsukiyet yönünden güvenilemeyeceğini, bir kerecik olsun ispat edecek mukni deliller ileri sürebilmeleri mümkün değildir.

Bir nizam olarak hadislere meydan okuma yolunda esirgenmeyen bütün gayretlere rağmen, gerek şarklı gerekse garplı tenkitçiler, sırf hissî olan tenkitlerini ilmî araştırmanın sonuçlarıyla takviye edememişlerdir. Herhangi bir kimsenin bunu yapabilmesi de güçtür. Zira ilk muhaddisler, bilhassa Buhârî ve Müslim, her hadisin sıhhatini, hadis nazariyatı ilminin kaideleri süzgecinden geçirme hususunda, beşer kudretinin erişebileceği en ince titizliği göstermişlerdir. Öyle ki bu inceleme, Avrupa tarihçilerinin, eski tarihin kaynaklarını incelerken başvurageldikleri inceleme tarzından çok daha kuvvetlidir."⁶⁵

⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-Mevzûât*, I. 106.

⁶⁵ Muhammed Esed, *Yolların Ayrılış Noktasında İslâm*, 8. Baskı, İst. 2002, s. 83.

“Sahih hadisleri uydurma olanlarından ayırmaya ihtiyaç duyulduğu anda, hadis ilmi başlamıştır. İmam Buhârî ve Müslim’in *Sahîhleri* bu ayıklamanın direkt sonuç ve meyvesinden başka bir şey değildir.”

“Bugüne kadar hiçbir tenkitçi, kaidelere dayanan düzenli bir metot ve delille, hadisçilerin kaidelerine göre sahih olan hadislerin sahih olmadığını ispat dememiştir.”

“İslâm âleminde, garp medeniyetinin tesirinin arttığı şu günlerde, bu mesele (sünnete uyma) karşısında, münevver adını verdiğimiz kimselerin aldıkları garip durumun yeni bir sebebi daha vardır; bu da onların şu sözlerinde ifadesini bulur: Aynı zamanda, hem sünnete uymamız hem de garbın hayat yoluna ayak uydurmamız mümkün değildir.”⁶⁶

Sayın Özemre’nin makalesinde ele aldığı hususlarda haklı olduğu yerler de vardır. Ancak hemen belirtelim ki, kendisinin eleştiriye tâbi tuttuğu ve haklı olduğu hususlar zaten kendisinden asırlar önce konunun uzmanlarınca tespit edilmiş, kitaplara geçmiş bilgilerdir. Bu nedenle o, bu tespitleriyle yeni bir şey ortaya koymamıştır. Belki kendisi, konunun uzmanı olmadığından hele hele bu alanda zorunlu olduğunu gördüğümüz Arapça’yı bilmediğinden bu tespitlerinin önceden kayda geçirilmiş olduğunu bilmiyor olabilir. Meselâ, tarihî bilgilerle tezat gözüken ve kendisinin de tenkit ettiği *Sahîh-i Müslim*’de bulunan Ebû Süfyân ile ilgili hadisi ele alalım.⁶⁷ Bu hadisin birinci cümleleri tarihî bilgilerle uyuşmamaktadır. Ancak, bu tespit yeni bir tespit değildir. *Sahîh-i Müslim* üzerine çalışan âlimler buna değinmişler bunun problem olduğunu belirtmişler, kimisi burada bir hata olduğunu belirterek hatanın kaynağı râvîyi tespite çalışmış, kimisi de ifadeyi tevil ederek problemi çözmeye çalışmıştır.⁶⁸ Bunun dışında kendisinin ele alıp incelediği bir takım uydurma veya zayıf rivayetler, zaten ya mevzuat kitaplarına geçmiş ya da konunun uzmanları tarafından âdetâ sabıkalılar listesi diyebileceğimiz Duafâ ve Metrûkin kitaplarına kaydedilmiştir.

İhtisası olmayanların, uzmanlık alanları dışına çıkmasını ve sonuçlarını, atom mühendisi Sayın Ahmed Yüksel Özemre’nin *Din İlim Medeniyet* isimli kitabındaki “Hadislerin Sıhhati Meselesine Objektif Bir Metodoloji Çerçevesinde Bakış” adıyla hadis ilmi konusuna ve bu ilmin en hassas nazik hususlarına girmesi örneği üzerinde bazı değerlendirmelerde bulunduk. Bu konuda örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bunlardan birisi de tıp uzmanı Fransız Maruice Bucaile’dir. Maruice Bucaile, *Kitab-ı Mukaddes, Kur’ân ve Bilim* adı ile bir kitap yazmış ve bu kitabında *Kitab-ı Mukaddes*’in bilimsel verilere ters düşen yönlerini anlatmış Kur’ân-ı Ke-

⁶⁶ Muhammed Esed, *Yolların Ayrılış Noktasında İslâm*, s. 87-88.

⁶⁷ Müslim, *Fezâilü’s-Sahâbe*: 168.

⁶⁸ Meselâ, Kurtubî, bu hadiste hata olduğunu hadis münekkitlerinin bu hatanın kaynağını araştırdığını ve kusuru râvî, İkrime b. Ammâr’da bulduklarını, söylemektedir. Kurtubî, hadisteki problemi tevil edenlerin tevillerinden de bahseder. (Bakınız, Kurtubî, Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Ömer, *el-Müfhim limâ Eşkele min Telhîsi Kitâbi Müslim*, VI. 456) Nevevî ise bu hadis, problemiyle meşhur olan bir hadistir, diyerek söze başlar, Kadı İyâz’ın bunu cidden garib bulduğunu bildirdikten sonra İbn Hazm’ın bu hadisi mevzû saydığını, İbn Salâh’ın ise İbn Hazm’ın mevzû saymasına şiddetle karşı çıktığını, hadisin problemine getirdiği tevilini anlatır, sonra da kendi yorumunu getirir. (Bakınız, Nevevî, *el-Minhâc*, X. 279-281)

rîm'in bilimsel verilere ne kadar uyum sağladığını ortaya koymaya çalışmıştır. Yazımız bu alanda faydalı bilgiler vermesine, bilimsel verilere göre Kur'ân'ın yönünü inceleyip güzel neticelere ulaşmasına rağmen, hadislerdeki bazı incelikleri anlayamamış ve kendince uygun görmediğinden bazı hadisleri eleştirmiştir. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim'e yaklaştığı şekilde hadislere de yaklaşmayı bir düşünseydi belki daha değişik sonuçlar elde edebilirdi kanaatindeyiz.⁶⁹

⁶⁹ Yazarın kitabının Türkçe iki çevirisi bulunmaktadır. Birisi, M. Ali Sönmez tarafından yapılmış ve ilgili bölümler tercüme edilmemiştir. Ancak mütercim tarafından düşünülen dipnotta şöyle denilmiştir: "...Müellif, bu araştırmasında ağırlığı Kur'ân'a verdiği ve çok uzun bir tetkiki gerektiren hadis bilimlerine sanırım yeterince zaman ayıramadığı için söz konusu hadisler hakkında genel olarak olumsuz bir izlenim edinmiştir. Bu konuda fazla bilgisi olmayan okuyucumuzda bazı şüpheler uyandırabileceği endişesiyle şimdilik bu bahsi tercümemize almamayı uygun gördük." İkinci çeviri Suat Yıldırım tarafından yapılmış ve mütercimin verdiği bilgiye göre yazarın, kitabın beşinci baskısına ilâve ettiği bu bölüm tercümeye katılmış ve gerekli yerlerde mütercim tarafından açıklamalar yapılarak itirazlara cevap verilmiştir. Ancak 1981 yılında yapılan bu tercüme o zamanın verilerine hatta 1960/70 yılları bilimsel veri bilgilerine göre yapıldığından tekrar gözden geçirilmesi ihtiyacı görülmektedir. Ne yazık ki kitabın 8. baskısı çıkmasına rağmen hâlâ eski bilgilere göre verilen cevaplara yeni şekil verilmemiştir. Meselâ, sineğin kanadının birisinde zehir diğerinde panzehir olmasını, Said Havva'nın otuz yıl önceki bilimsel verilere göre yaptığı nakillerle yetinilmiştir. Bugünün teknoloji ve yeni gelişmelere göre daha geniş bilgiler verilmesi mümkün olacağını düşünüyoruz.